

6.2 Evalvacija

Cilji

- predstaviti temeljne koncepte, načela in pristope evalvacij v izobraževanju;
- opisati Kirkpatrickov model evalvacije;
- predstaviti tipologijo evalvacij glede na čas, nosilca in način izpeljave evalvacij;
- opisati pogloblitve značilnosti načrtovanja in izpeljave evalvacij;
- predstaviti pristope in metode pridobivanja podatkov za evalvacijo;
- pokazati, kako predstaviti ugotovitve evalvacije različnim skupinam uporabnikov.

Povzetek

Evalvacijo v izobraževanju razumemo kot sistematično uporabo raziskovalnih metod, s katerimi presojava različne segmente in vidike izobraževalnega procesa, navadno na ravni organizacije ali programa. Pregled evalvacijskih pristopov kaže na veliko raznolikost konceptov, metod pridobivanja in analize podatkov. Kot okvir za načrtovanje, izvajanje in vrednotenje evalvacij se je široko uveljavil Kirkpatrickov model, ki ga sestavljajo štiri medsebojno povezane ravni evalvacije: odzivi, učenje, vedenje, dosežki/rezultati. Pri izdelavi evalvacijskega načrta in izbiri konkretne metodologije evalvacije moramo poleg temeljnih namenov upoštevati uporabnost posameznih evalvacijskih pristopov in z njimi povezanih metod, v konkretnih okoliščinah pa tudi denarne, časovne in kadrovske vire, ki so na voljo. Evalvacije prilagajamo tem okoliščinam glede na čas izvedbe (formativne, sumativne evalvacije), nosilca izvedbe (notranje, zunanje evalvacije) in način izvedbe (ekspertna ocena, kolegialna presoja, večkratni pregled, revizija standardov, pregled postopkov). Pomembna in časovno zahtevna stopnja evalvacije je pridobivanje podatkov. Vsebinsko in način sporočanja izsledkov evalvacij prilagodimo potrebam posameznih skupin uporabnikov (udeleženci izobraževanja, avtorji učnih gradiv, tutorji, menedžerji programov).

6.2.1 Temeljni koncepti, načela in evalvacijski pristopi

Pojem evalvacije

Evalvacija je aktivnost, ki je znana vsem – če ne iz poklicnega okolja, pa iz vsakdanjega življenja. Svoje odločitve nenehno presojava, popravljamo, iščemo

strategije, s katerimi naj bi dosegli cilje, ki smo si jih postavili, ipd. Vsakokrat, ko presojamo pravilnost svojega delovanja in ugotavljamo, ali napredujemo v začrtani smeri, sodelujemo v evalvaciji.

Pojem evalvacija izvira iz latinske besede *valere*, ki pomeni 'veljati', pa tudi 'določitev vrednosti, cenitev' (Verbinc, 1991).

Na splošno razumemo v izobraževanju z evalvacijo *sistematično uporabo raziskovalnih metod*, s katerimi presojamo različne vidike dela izobraževalne organizacije ali izobraževalnega programa (učni načrt, učinkovitost programov).

Thorpe opredeljuje evalvacijo kot zbiranje, analizo in interpretacijo informacij o določenem vidiku izobraževalnega programa ali usposabljanja; evalvacija je del procesa presojanja učinkovitosti, uspešnosti ali drugih vidikov presojanja doseženih rezultatov izobraževalne organizacije ali programa (Thorpe, 1988, str. 5).

Evalvacija lahko zajema različne segmente in vidike izobraževalnega procesa. V izobraževanju so najpogostejše evalvacije na ravni izobraževalnega programa in izobraževalne organizacije.

Nameni evalvacije

Za evalvacijo se navadno odločimo, ker hočemo ugotoviti spremembe pri udeležencih izobraževanja, ugotoviti vzroke za morebitni neuspeh, potrditi uspešnost svojega dela, podpreti in formalno utemeljiti administrativne odločitve, izboljšati posamezne aktivnosti, izboljšati poznavanje in razumevanje izobraževalnega procesa, pridobiti obsežnejše finančne vire in podobno.

Na najsplošnejši ravni zadeva evalvacija oceno učinkov našega delovanja. Evalvacija je pomembna za kakovost izobraževanja, saj izboljšuje delo učiteljev, tutorjev, organizatorjev in drugih sodelavcev. Evalvacija lahko vodi k učinkovitejšemu delu in uspešnejšemu poslovanju organizacije.

Izobraževalne programe najpogosteje evalviramo, da ugotovimo njihovo kakovost in pridobimo informacije, na podlagi katerih načrtujemo ukrepe za izboljšanje teh programov.

Med poglavitne namene evalvacije v izobraževanju uvrščamo:

- *zagotavljanje povratnih informacij izvajalski organizaciji* o uspešnosti in kakovosti ugotavljanja potreb za usposabljanje posameznih ciljnih skupin, o oblikovanju programov, kakovosti njihove izpeljave itn.;
- *ugotavljanje primernosti programa* za posamezne ciljne skupine udeležencev;
- *zagotavljanje povratnih informacij izvajalski organizaciji* o uspešnosti podajanja znanja in uporabljenih učnih metodah;

- možnosti *sprotnih izboljšav* med izpeljavo izobraževalnega programa ali ob naslednji ponovitvi;
- *spremljanje in evalviranje učnega napredka udeleženca* (kot del njegove notranje motivacije in del njegovega učnega procesa);
- *ugotavljanje, koliko so bili doseženi posameznikovi učni cilji* (ali bo potrebno nadaljnje usposabljanje) (Miglič, 2005, str. 367).

To seveda ni popoln seznam vseh mogočih namenov, zaradi katerih se lahko lotimo evalvacije in tudi nameni se medsebojno ne izključujejo. Ugotavljanje potreb ciljnih skupin je na primer lahko povezano tudi z ugotavljanjem primernosti programa za različne ciljne skupine.

Evalvacijski pristopi

V izobraževalnih organizacijah je že dolgo zaznati potrebo po formalnih evalvacijskih postopkih. Kot navaja Možina (2003), segajo v Združenih državah Amerike prvi formalni poskusi evalvacije šolskih organizacij že v prvo polovico 19. stoletja. Pregled več kot stoletne zgodovine evalvacij v izobraževanju kaže na velike spremembe v evalvacijskih pristopih, ki jih literatura obravnava kot različne *generacije evalvacij izobraževanja*.

Evalvacije *prve generacije* so bile značilne za obdobje do tridesetih let prejšnjega stoletja, ko so bile sopomenka za testiranje znanja. Za te evalvacije je bilo značilno merjenje. Značilni *instrument merjenja* so bili šolski testi, s katerimi so ocenjevali uspešnost učencev. Pri tem pristopu je imel evalvator predvsem tehnično vlogo. Na evalvacije izobraževanja prve generacije je veliko vplivala psihometrija. Z merjenjem individualnih razlik naj bi psihometrija zagotavljala metodološka orodja za ocenjevanje učinkovitosti in uspešnosti različnih učiteljev, šol, programov in drugih oblik izobraževalne ponudbe. Za prvo generacijo evalvacij je torej značilno razumevanje evalvacije kot tehničnega postopka, torej le kot *merjenje*.

Utemeljitelj *druge generacije* evalvacij je Ralph Tyler (1949). Evalvacije ni razumel zgolj kot sredstvo, s katerim lahko razlikujemo med dosežki posameznikov, ampak predvsem kot sredstvo za ocenjevanje stopnje, do katere so bili cilji in nameni izobraževalnega programa uresničeni v praksi (v ospredju je torej *programski vidik* evalvacije). Poglavitni namen programske evalvacije je opisovanje prednosti in slabosti izpeljave in dosežkov glede na določene cilje programa. Merjenje se v evalvacijah druge generacije še vedno uporablja, vendar samo kot eno izmed orodij evalvacijskega procesa.

Poglavitna značilnost *tretje generacije evalvacij* je *presojanje*. Nekateri avtorji so bili prepričani, da večinoma opisna evalvacija ne more razkriti pomanjkljivosti izobraževalnega programa ali organizacije, zato so v evalvacijo uvrstili element presoje. Oseba, ki evalvira, je poleg tehnične in deskriptivne vloge dobila še vlogo razsodnice.

Metodološki razvoj evalvacij je pripeljal do vprašanja, kaj bi bilo treba v idealnih razmerah meriti, kaj je ustrezno in kaj je mogoče meriti, s kakšnim namenom bi to morali storiti, kako bi izbrano merili. Za *evalvacije četrte generacije*, je značilen premik v evalvacijski metodologiji od kvantitativnega h kvalitativnemu.

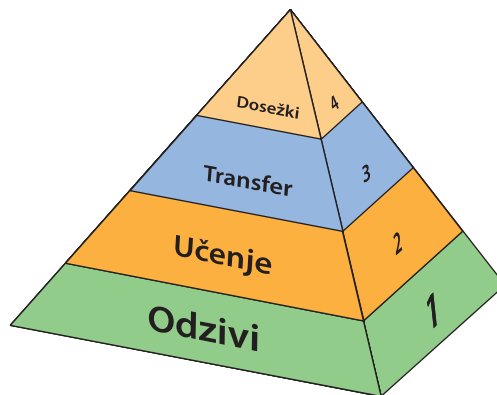
Partlett in Hamilton (1972) sta kot odgovor na težave, povezane z merjenjem v evalvacijskih postopkih, razvila koncept tako imenovane »*iluminativne evalvacije*«. Ta temelji na tradiciji antropološkega raziskovanja, s poglobljenim raziskovanjem vseh vidikov izobraževalnega programa (geneza programa, izpeljava, dosežki, težave) in konkretnih okoliščin, predvsem z uporabo kvalitativnih metod.

Pregled evalvacijskih pristopov različnih generacij kaže na veliko raznolikost metod pridobivanja in analize podatkov. Pri izdelavi evalvacijskega načrta in izbiri konkretne evalvacijske metodologije moramo upoštevati predvsem uporabnost posameznih pristopov in z njimi povezanih metod za konkretne namene in vprašanja, zaradi katerih se lotevamo evalvacije, pa tudi finančne, časovne in kadrovske vire, ki so na voljo.

Kirkpatrickov model

Kot okvir za načrtovanje, izvajanje in vrednotenje evalvacij se je široko uveljavil Kirkpatrickov model, ki ga sestavljajo štiri ravni evalvacije: odzivi, učenje, vedenje, dosežki/rezultati. Te ravni so hierarhično povezane, to pomeni, da moramo pri evalvaciji višje ravni upoštevati informacije, zbrane na nižji ravni evalvacije. Vsak element učnega procesa je lahko predmet evalvacije na kateri koli ravni.

Slika 32: Kirkpatrickov model evalvacije

Vir: Kirkpatrick, 1994.

Prva raven – odzivi. Na tej ravni ugotavljamo stališča in mnenja udeležencev o izobraževanju, v katerem sodelujejo. Zanima nas predvsem, kako so na splošno zadovoljni z učnim programom in njegovo izpeljavo. Te informacije navadno zbiramo po končani enoti učnega procesa, bodisi neformalno v pogovoru ali pa z anketami. V programih e-izobraževanja izpeljemo to raven evalvacije najpreprosteje s spletnimi anketami, na primer po vsaki učni enoti ali modulu.

Druga raven – učenje. Na ravni učenja merimo, kaj so udeleženci v resnici pridobili (se naučili) v procesu učenja (z vidika znanja, kompetenc, spretnosti). To je za izobraževalne organizacije tradicionalno področje evalviranja in se izpeljuje s testi. V formalnem izobraževanju je to tudi zadnja in hkrati najpomembnejša raven evalvacije in s stopnjami prehodnosti pokaže, ali so bili temeljni cilji programa doseženi. Vendar zgolj zbiranje podatkov o učnih rezultatih ne more zadostiti temeljnemu cilju evalvacije. Potrebna je analiza dosežkov, ki daje povratno informacijo, kako izboljšati program.

V Sloveniji evalvacije v praksi še vedno večinoma ne prestopijo druge ravni Kirkpatrickovega modela.

Raziskava Andragoškega centra Slovenije iz leta 2007 o notranjem in zunanjem presojanju kakovosti v organizacijah, ki se ukvarjajo z izobraževanjem odraslih na ravni poklicnega in strokovnega izobraževanja, opozarja, da v Sloveniji še vedno preveč razmišljajo o pridobivanju izobrazbe ali z njo povezanega znanja, manj pa se sprašujejo, ali bodo njihovi diplomanti zaposljivi, koliko so delodajalci zadovoljni z njihovim znanjem itn. (Možina in Klemenčič, 2008).

V e-izobraževanju je ta raven evalvacije razmeroma preprosto izvedljiva s pomočjo kvizov in drugih orodij, ki so navadno na voljo v sklopu učnih okolij. Pri tem moramo seveda upoštevati omejitve tovrstnega preverjanja znanja. Več o tem v poglavju 3.5. Metode preverjanja in ocenjevanja znanja.

Pri e-izobraževanju se evalvacija na tej ravni pogosto omejuje na tako imenovano strategijo sledenja (*angl. tracking strategy*), to naj bi dokazovalo dejavno sodelovanje udeležencev v programu e-izobraževanja. Vključitev v program seveda še ne zagotavlja, da bo udeleženec napredoval v znanju. Rosenberg poudarja (2001, str. 221), da dajeta odločilne informacije o uspešnosti in kakovosti programa šele tretja in četrta raven evalvacije. Ti dve ravni evalvacije sta posebno pomembni za evalvacijo izobraževanja zaposlenih (na delovnem mestu), saj so na tem segmentu v primerjavi s formalnim izobraževanjem izobraževalni cilji bolj kompleksni.

Tretja raven – vedenje. Z evalvacijo na tej ravni želimo ugotoviti, kakšne spremembe je povzročilo učenje pri udeležencih, na primer pri njihovem vedenju na delovnem mestu. Zanima nas, ali so udeleženci izboljšali ali si na novo pri-

dobili nekatere spretnosti in kompetence, ali učinkoviteje in bolj kakovostno izvajajo naloge; ali bolje izrabljajo svoje potenciale in talente. Formalne ocene, izražene z doseženimi točkami pri testih, na tej ravni evalvacije niso relevantne.

V e-izobraževanju je mogoče to raven evalvacije izpeljevati z različnimi simulacijami (na primer delovnih razmer).

Četrta raven – dosežki. Četrta raven evalvacije ocenjuje širše posledice učenja, to je učinke za organizacijo. Doseganje boljših poslovnih rezultatov je za tržno usmerjena podjetja pravzaprav končni cilj izobraževanja. Učinki učenja se kažejo različno: s povečano prodajo, z višjo produktivnostjo, z manj napakami ali manj reklamacijami, z ekološkimi izboljšavami, z inovacijami. Ta raven evalvacije je za merjenje najzahtevnejša, zato se kljub velikemu pomenu še vedno precej poredko izvaja. To velja tudi za evalvacije programov e-izobraževanja. Sodobne analitične tehnike, ki temeljijo na interaktivnem raziskovanju velikih podatkovnih baz (na primer rudarjenje podatkov, strojno učenje), ponujajo nove analitične priložnosti za evalviranje dosežkov.

Rosenberg (2001, str. 223) opozarja, da se evalvacija ne sme ustaviti na ravni spremljanja finančnih učinkov izobraževanja. Za razvojno usmerjene organizacije tako v javnem kot zasebnem sektorju je človeški kapital odločilnega pomena. Četudi izobraževanje kratkoročno ne prinaša kakšnih posebnih dosežkov, pa pomeni naložba v znanje dolgoročno konkurenčno prednost. Zato bi morale biti v organizacijah ocene vpliva izobraževanja na človeški kapital sestavni del celovitih evalvacijskih poročil.

6.2.2 Tipologija evalvacij

Evalvacije je mogoče obravnavati z različnih vidikov. Za ŠND in e-izobraževanje so pomembni predvsem tile vidiki evalvacij:

- čas izvedbe,
- izvajalec,
- način izvedbe.

Slika 33: Tipologija evalvacij

